

TÜRKÇEDE -AL (-EL), -SAL (-SEL) EKLI KELIMELERİN AD OLARAK KULLANILMASI

Hamza ZÜLFİKAR

Gazetelerde, televizyon programlarında devlet adamları, bilginler, sanatçılar arasında *Bunların kutsalı yok* veya *Ortaya konan görseller* biçiminde sözler geçmekte, -al (-el), -sal (-sel) ekleriyle biten bu tür kelimeler sıfatken ad (isim) gibi kullanılmakta, sıfat üzerine iyelik ekleri, durum ekleri getirilmektedir. Bir başka örnek “çözümü şüpheli, belli olmayan” anlamında *sorunsal* kelimesidir. *Belge* kelimesinden -sel ekiyle türetilmiş *belgesel* sıfatı da ad gibi kullanılıyor. Dil bilgisi kurallarına uygun düşmemekle birlikte bu eklerle yapılmış sıfatların ad gibi kullanıldığına tanık oluyoruz.

Bu ara dikkatimi çeken kullanımlardan biri de *düşünüyorum* sözüdür. *Kanaatindeyim* yerine insanlar artık *düşünüyorum* diyor.

Zaman zaman bu tür kullanımlar üzerinde durulmasına rağmen değişen bir şey olmuyor. *Farkındalık* yeni bir sözdür. Durum eki -da üzerine yapım eki gelmemeli denmişti. Buna kulak veren olmadı. Bunun gibi insansal, parasal kelimelerinde olduğu gibi “köken bakımından yabancı olan kelimelerden -sal (-sel) ile sıfat yapmayalım, fiil köklerine eğitsel, işitsel, görsel örneklerinde olduğu gibi adlara gelmesi gereken -sal (-sel) getirmeyelim” uyarıları çok dile getirildi ve yazıldı. “Türk dili kurallı bir dildir, bu özelliğini bozmayalım” sözlerini dinleyen olmadı. Bu uyarılarda bulunanlar, sözünü geçiremeyenler bir bir sahneden çekildi, *nedenleme* örneğinde olduğu gibi yapıcı kuralsız yüzlerce terim bilim dilinde yer aldı.

Türk dil bilgisiyle ilgili bilğimiz sıfatların *açık kapı* örneğinde olduğu gibi bir adın başına gelip söz konusu adı çeşitli yönlerden nitelemesi, sınırlaması şeklindedir. Bunun dışında sıfatların addan sonra gelmesi de mümkün. Bu durumda *kapı açık* ile yargılı bir anlatım elde edilir. Kurallara

uygun olarak *kapı* özne, *açık* ise yüklem olur. *Açık* sıfatı gerektiğinde *açık söyliyorum* biçiminde de kullanılır. Bu durumda da *açık* artık zarftır.

Yalın durumda olan *açık* sıfatını “*Açığını yakaladım*” veya “*Açığa alınmış*” cümlelerinde iyelik ve durum ekleriyle kullanarak yan ve mecaz anlamlar elde ederiz.

Bütçedeki açıklar iyice kabardı örneğinde ise sıfat, -lar (-ler) çokluk ekiyle ad gibi kullanılır. Temel bilgilerimiz genellikle bunlardan ibarettir ve bunlarda kural dışı bir durum yoktur.

Şimdi üzerinde durmak istediğimiz soruna gelelim. Bir addan yapım ekiyle *duygu*, *duygusal* örneğinde olduğu gibi bir sıfat yapılmış, acaba böyle bir yapıdaki kelime ad gibi kullanılır mı?

Yukarıda *açık* sıfatı için verilmiş örnekleri *duygusal* sıfatına uygulayalım.

Kelimenin başına gelip sıfat olarak kullanılması mümkündür: *duygusal tavır*.

Duygusal sıfatının addan sonra gelerek yargılı bir anlatım için kullanılması da mümkündür. *Bu tavırları resmen duygusal, Hareketi duygusaldı*.

Sıfatın zarf olarak kullanılmasına bakalım. *Duygusal davranıyor*. Bu da mümkün.

Duygusal sıfatı tıpkı *açık* sıfatında olduğu gibi bu üç başlık altında kullanılabilir.

Bunların dışında bir ekle sıfat durumuna getirilmiş bir kelimenin ad olarak kullanılıp kullanılmayacağına bakalım. *Duygusal* ad olabilir mi, iyelik ekleri, durum ekleri alıp ad görevinde kullanılabilir mi?

İyelik ekleriyle: *Duygusalım, duygusalın, duygusalı, duygusalımız*

Durum ekleriyle: *Duygusalı, duygusala, duygusalda, duygusaldan, duygusalın*

Çokluk ekiyle: *Duygusallar*

Bu örnekler arasında *duygusalım* bizi yanıltmasın. Buradaki -im eki *imek* fiilinin birinci tekil şahsı değil, iyelik ekidir.

Üzerinde durmamız gereken bu ilgi çekici kullanım yaygınlaşmaktadır. Bunu dilde bir gelişme saymak doğru olmaz. Böyle bir olumsuzluğu ele almak, eleştirmek kuralcılıkla da itham edilemez.

Bunların kutsalı yok sözünü kullanan kimse “bunların kutsallık diye bir şey tanımadıkları”nı ifade etmek istemiştir. Demek ki *kutsal* sıfatı önce -lık ekiyle ad durumuna getirip öyle kullanılmalıydı. Nitekim yukarıda ver-

duğumuz ve kurallı bulmadığımız *duygusal* ile kurulmuş yapıları *-lık* ekiyle adlaştırırsak anlatım düzelmiş olur.

Duygusallığım, duygusallığın, duygusallığı, duygusallığımız

Duygusallığı, duygusallığa, duygusallıkta, duygusallıktan, duygusallığın

Duygusallıklar

Duygusal bilindiği gibi Türkçenin kazandığı yeni bir kelimedir. *Duygu his, duygusal hissi* karşılığı önerilmiştir. Yukarıda verilen biçimlerde *duygusal* yerine *hissî* koyduğumuzda aynı aksaklık daha açık görülecektir.

Şahıs ad, şahsi sıfattır. Bugün *kişi, kişisel* bunların karşılıkları olarak kullanılıyor. Ancak şahsimiz, kişiselimiz yapılamıyor. Şahsiye, kişisele, şahside, kişiselde, şahsiler, kişiler de kullanılmaz.

Bu durumu bir de Batı dillerinden aldığımız *kültürel* sıfatında görelim.

Kültür ad, *kültürel* sıfattır. *Kültür* için *hars* önerilmişti, yabancı bir türetme sayılarak kullanımdan düştü.

Kültürelimiz, kültürelde, kültüreller yapılamıyor.

Söz konusu bu tür Türkçe ve yabancı sıfatlar üç başlık altında toplanabilir. Taradığım örnekleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ayrı başlıklar altında topladım. Söz konusu durumu bu örneklerle uyguladığımda pek az sayıda sıfatların ad gibi durum ekleriyle, iyelik ekleriyle, çokluk ekiyle kullanımlarının mümkün olduğunu gördüm.

Batı dillerinden Türkçeye geçen ve birer sıfat olan *final, normal, orijinal* aynı zamanda zarf olarak da kullanılabilir. *Finale az kaldı bu işin normali, normallerinden, orijinaline çok benziyor*. Verilen *final, normal, orijinal* gibi sıfatlarda kelimelerin isim gibi kullanılmaması, iyelik ekleri, durum ekleri çokluk eki almaması beklenirken bunlara iyelik ekleri, durum ekleri çokluk eki getirilebiliyor ve isim gibi kullanılıyor. Hemen ekleyelim bu tür örnekler sayılıdır. Aşağıdaki tabloda bu durumu görmek mümkündür. Daha doğrusu eski söyleyişle “İstisnalar kaideyi bozmaz”.

Doğu dillerinden gelip bugün de Türkçe kullanılan kelimelerde ise böyle bir durum mümkün olmuyor. Sıfat yapan nispet eki (î) ile kurulmuş kural dışı gibi görünen *Abbasi, Eyyübi, Bağdadi, Ankaravi* gibi kelimelerde ek, aitlik (mensubiyet) bildiren bir yapım eki görevindedir. Bu bakımdan *Abbasi, Eyyübi, Bağdadi, Ankaravi* gibi kelimeler burada işlenen konunun dışında kalan örneklerdir.

Türkçe kökenli olup -sal (-sel), -al (-el) ile yapılmış tablodaki sıfatlar da durum ekleriyle, iyelik ekleriyle kullanılmıyor. *Belgesel* kelimesi ise bu durumun kural dışı örneğidir.

Nispet eki yerine Cumhuriyet Dönemi boyunca kullanmaya başladığımız, sıfat yapan -al (-el), -sal (-sel) ekini almış kelimeleri ad gibi kullanacaksa önce onları -lık gibi bir ekle ad durumuna getirmemiz gerekir. Örnek olarak *Bu işlemin sorunsalı bizi düşündürüyor* değil *Bu işlemin sorunsallığı bizi düşündürüyor* olmalı.

Bu konu için taranmış örnekler aşağıdadır.

Türkçe		Kökeni Doğu dillerinden		Kökeni Batı dillerinden	
çevresel	-	abidevi	-	kültürel	-
deneyssel	-	ananevi	-	normal	+
dilsel	-	Abbasi	+	feodal	-
dinsel	-	adi	-	aktüel	-
dizgesel	-	Ankaravi	+-	anormal	+
dural	-	asabi	-	bakteriyel	-
duygusal	+	askeri	-	diferansiyel	-
duygusal	-	asli	-	dijital	-
düşsel	-	bedeni	-	ekvatorial	-
düşünsel	-	dahili	-	endüstriyel	-
eğitsel	-	daimi	+	enternasyo-	+
evrensel	-	dairevi	-	nal	+
fiziksel	-	dinî	-	final	+
geleneksel	-	Eyyübi	+	gramatikal	+
görsel	-	fahri	-	ideal	-
gümüşü	-	ferdi	-	illegal	-
güncel	-	harici	-	kültürel	-
hayvansal	-	hayati	-	legal	-
içgüdüsel	-	hayvani	-	liberal	-
içsel	-	hissi	-	maksimal	-
işitsel	-	hükmi	-	marjinal	-
işlevsel	-	idari	-	minimal	-
kamusal	-	iktisadi	-	modal	-
kaplamsal	-	insani	-	nominal	-
karasal	-	inzibati	-	normal	+
kavramsal	+	iptidai	-	optimal	-
kentsel	-	istisnai	-	orijinal	+
kılgısal	-			oriyental	++?
kırsal	-				

Türkçe		Kökeni Doğu dillerinden		Kökeni Batı dillerinden	
kimyasal	-	kanuni	-	pastoral	-
kişisel	-	kasdi	-	piramidal	-
kitlesel	-	keyfi	-	potansiyel	-
kökensel	-	kısmi	-	radikal	-
kural	-	kitabî	-	termal	-
kuramsal	-	limoni	-	trikosefal	-
kurgusal	-	maddî	-	tropikal	-
kurumsal	-	mahallî	-	üniversal	-
kuzgunî	+	manevî mecazî	-		
küresel	-	medenî	-		
kütlesel	-	merkezi	-		
maddesel	-	millî	-		
mantıksal	-	nakdî	-		
matematiksel	-	nizamî	-		
mevsimsel	-	sathî	-		
nitel	-	seferî	-		
onursal	-	şahsî	-		
öncel	-	şifai	-		
örgütsel	-	şekli	-		
özel	-	tabîî	-		
parasal	-	tahlîlî	-		
ruhsal	-	tahrîrî	-		
sanal	-	taklîdî	-		
sanatsal	-	tecrübî	-		
sayısal	+	temsîlî	-		
sınıfsal	-	udî	+		
simgesel	-	uhrevî	-		
sinîrîsel	-	umumî	-		
sosyal	-	zahîrî	-		
sözel	-	zarurî	-		
şîîrîsel	-	zeytunî	-		
tanrîsal	-	zîfirî	-		
tarîmsal	-				
toplumsal	-				
töresel	-				
ulusal	-				
varsayımsal	-				
yapısal	-				
yargısal	-				
yasal	-				
yaşamsal	-				
yazınsal	-				
yönetimsel	-				
yönetîsel	-				
yöresel	-				
yüzeyîsel	-				
zihînsel	-				